

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟ

Παρέμβαση στο διεθνές συνέδριο του Μαρξιστικού Χώρου Έρευνας και Μελετών για τα 200 χρόνια του Μαρξ

Αθήνα, 10 Νοεμβρίου 2018

Πέτρος Παπακωνσταντίνου

Η πρώτη δεκαετία μετά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ σημαδεύτηκε από την επέλαση της παγκοσμιοποίησης υπό την αμερικανική ηγεμονία, χωρίς μείζονες αντιπαραθέσεις μεταξύ μεγάλων δυνάμεων. Αντίθετα, τα τελευταία 15 χρόνια, με σημείο εκκίνησης τον δεύτερο πόλεμο των ΗΠΑ και των συμμάχων τους κατά του Ιράκ, έφεραν ένταση των γεωπολιτικών ανταγωνισμών, πύκνωση των πολεμικών συγκρούσεων και αφύπνιση των εθνικιστικών παθών. Η νίκη του Τραμπ στις ΗΠΑ και του Brexit στη Βρετανία, τα διαλυτικά φαινόμενα στην ΕΕ και οι εμπορικοί πόλεμοι, ιδίως μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας, μαρτυρούν ότι ο κόσμος του Φουκουγιάμα- ο κόσμος της μιας αγοράς, της μιας υπερδύναμης και της μιας σκέψης- πεθαίνει, χωρίς όμως η γέννηση ενός νέου κόσμου να διακρίνεται στον ορίζοντα. Σ' αυτό το φόντο, η συζήτηση για τον σύγχρονο ιμπεριαλισμό και τις γεωπολιτικές αντιθέσεις, που για αρκετά χρόνια είχε περιθωριοποιηθεί στις αναζητήσεις της Αριστεράς, επανέρχεται στις πρώτες γραμμές της ημερήσιας διάταξης.

Είναι γνωστό ότι ο Μαρξ δεν μας άφησε μια θεωρία του διεθνούς συστήματος. Το έργο της ζωής του ήταν η κριτική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η σκιαγράφηση των γενικών τάσεων του κομμουνισμού. Τα κενά του μαρξιστικού έργου δεν οφείλονται, βέβαια, σε υποτίμηση. Στην επαναστατική του δραστηριότητα, ιδίως την εποχή της Α' Διεθνούς και στα πολιτικο- δημοσιογραφικά του κείμενα, ο Μαρξ τονίζει την ανάγκη "να μνηθούν οι εργάτες στα μυστήρια της διεθνούς πολιτικής", διατυπώνει βασικές θέσεις εξωτερικής πολιτικής για τα εργατικά κόμματα και αναλύει τις σημαντικές γεωπολιτικές συγκρούσεις της εποχής του, όπως το Ανατολικό Ζήτημα, ο Κριμαϊκός και ο γαλλοπρωσικός πόλεμος και οι πόλεμοι για τη γερμανική και την ιταλική ενοποίηση. Στα Grundrisse παρουσιάζει το μεγάλο ερευνητικό-θεωρητικό του πρόγραμμα για μια συνολική ανάλυση του καπιταλισμού, που θα επεκτεινόταν και στο κράτος, τις αποικίες, τη

μετανάστευση, την παγκόσμια οικονομία και το διεθνές σύστημα. Ωστόσο μια ζωή αποδείχθηκε πολύ λίγος χρόνος για ένα τόσο μεγάλο εγχείρημα, ακόμη και για μια διάνοια σαν εκείνη του Μαρξ.

Αντίθετα, το διεθνές σύστημα και οι γεωπολιτικές αντιθέσεις που το διατρέχουν βρίσκονται στο κέντρο των κλασικών μαρξιστικών αναλύσεων για τον ιμπεριαλισμό στις αρχές του εικοστού αιώνα, καθώς η ανθρωπότητα βαδίζει προς το σφαγείο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μιλάμε για τα έργα “Η συσσώρευση του Κεφαλαίου” της Ρόζας Λούξεμπουργκ, “Ιμπεριαλισμός και Παγκόσμια Οικονομία” του Νικολάι Μπουχάριν και “Ιμπεριαλισμός, ύστατο στάδιο του καπιταλισμού” του Λένιν. Ανεξάρτητα από τις σημαντικές διαφορές τους, οι τρεις κλασικές αναλύσεις ξεκινούν από την ίδια αρχή, ότι ο ιμπεριαλισμός δεν είναι απλά μια “πολιτική” των μεγάλων δυνάμεων της εποχής τους, αλλά ένα καινούργιο στάδιο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού. Επακόλουθο είναι το κοινό τους συμπέρασμα, ότι ο ιμπεριαλισμός και οι αβυσσαλέες καταστροφές που αυτός συνεπάγεται δεν μπορούν να ξεπεραστούν απλά με αλλαγές κυβερνήσεων στο πλαίσιο του καπιταλισμού, αλλά μόνο με τη διεθνή, σοσιαλιστική επανάσταση.

Παρά το τεράστιο δημιουργικό φορτίο τους, οι κλασικές αναλύσεις για τον ιμπεριαλισμό δεν προσφέρουν έτοιμες απαντήσεις στις στρατηγικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μαρξιστές της εποχής μας. Πέρα από τα διαφορετικού χαρακτήρα λάθη και ελλείψεις που χαρακτηρίζουν κάθε μια από αυτές, υπάρχουν δύο βασικοί παράγοντες που εξασθενίζουν την εμβέλεια και των τριών. Ο πρώτος αφορά την ιστορική εξέλιξη του διεθνούς συστήματος. Στα χρόνια των κλασικών αναλύσεων κυριαρχούσε η τιτάνια σύγκρουση των αντίπαλων ιμπεριαλισμών της Βόρειας Αμερικής, της Ευρώπης και της Ιαπωνίας, με τους λαούς των αποικιών να αποτελούν περισσότερο θέατρα αυτής της σύγκρουσης και λιγότερο υποκείμενα της ιστορίας. Αντίθετα, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι αντιθέσεις μεταξύ των ανταγωνιστικών ιμπεριαλισμών υποχωρούν, καθώς κυριαρχεί η ενότητά τους απέναντι στην ΕΣΣΔ, ενώ η διπολική σύγκρουση εξελίσσεται κυρίως στον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο. Η εξέλιξη αυτή έδωσε τροφή στα ρεύματα του τριτοκοσμικού σοσιαλισμού, που έθεταν σε πρώτη γραμμή την αντίθεση κέντρου- περιφέρειας και αμφισβητούσαν τις επαναστατικές δυνατότητες της εργατικής τάξης στη Δύση.

Μετά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ και την εξάντληση των αντιιμπεριαλιστικών κινημάτων των περιφερειών, κέρδισε έδαφος μια πολύ διαφορετική απόρριψη των κλασικών μαρξιστικών αναλύσεων για τον ιμπεριαλισμό. Οι πιο τυπικοί της εκπρόσωποι είναι οι Νέγκρι, Χαρντ και, με διαφορετικό τρόπο, ο Ρόμπινσον, που βλέπουν έναν κόσμο χωρίς κέντρα και ηγεμονικές δυνάμεις, όπου ο ιμπεριαλισμός δεν υπάρχει πια. Σ' αυτόν τον κόσμο, η κεντρική αντίθεση προβάλλει αδιαμεσολάβητη, γυμνή, ανάμεσα σε μια υπερεθνική αστική τάξη και ένα παγκόσμιο προλεταριάτο, κατά Ρόμπινσον, ή ανάμεσα στο πιο νεφελώδες «πλήθος» και την μετα-ιμπεριαλιστική «Αυτοκρατορία» κατά Νέγκρι και Χαρντ. Η αναζωπύρωση των ενδοϊμπεριαλιστικών συγκρούσεων τα τελευταία 15 χρόνια έβγαλε εκτός μόδας αυτά τα ιδεολογήματα, που ολοφάνερα δεν άντεχαν τη δοκιμασία της πραγματικότητας.

Ο δεύτερος παράγοντας αφορά μια θεμελιώδη, θεωρητικού χαρακτήρα αδυναμία και των τριών κλασικών αναλύσεων για τον ιμπεριαλισμό: την ασθενή και προβληματική σύνδεσή τους με τη μαρξιστική ανάλυση του καπιταλισμού. Εκείνη που προσπάθησε να συλλάβει το ιμπεριαλιστικό φαινόμενο απ' ευθείας από την ανάλυση του Μαρξ για τη συσσώρευση του κεφαλαίου ήταν η Λούξεμπουργκ. Ωστόσο πήρε λάθος δρόμο παρερμηνεύοντας τα σχήματα του Μαρξ για τη διευρυμένη αναπαραγωγή, με αποτέλεσμα να θεωρήσει ότι η εμφάνιση του ιμπεριαλισμού οφείλεται στην αδυναμία του κεφαλαίου να συνεχίσει την αναπαραγωγή του χωρίς την αδιάκοπη επέκταση στον διεθνή, μη καπιταλιστικό περίγυρο. Ο Μπουχάριν απολυτοποίησε τον οργανωτικό ρόλο του κράτους και των τραστ στις ιδιόμορφες συνθήκες μιας πολεμικά προσανατολισμένης οικονομίας, σε σημείο που να συμπεράνει ότι οι εσωτερικές αντιθέσεις των καπιταλιστικών οικονομιών ατροφούν στο ιμπεριαλιστικό στάδιο, δίνοντας τη θέση τους στις συγκρούσεις μεταξύ κρατών.

Όπως συνέβαινε συνήθως, ο Λένιν, με το πολιτικό του δαιμόνιο και τη διαλεκτική του σκέψη, βρέθηκε πιο κοντά σε μια σύλληψη του ιμπεριαλιστικού φαινομένου που συνδύαζε τη μαρξιστική πολιτική οικονομία- συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, που οδηγούν στην εμφάνιση και κυριαρχία των μονοπωλίων, ανάδυση του χρηματιστικού κεφαλαίου- με την ανισόμετρη ανάπτυξη και τις γεωπολιτικές συγκρούσεις για το ξαναμοίρασμα του κόσμου. Είναι γνωστό όμως ότι το κλασικό έργο του είχε χαρακτήρα

προπαγανδιστικής μπροσούρας και όχι θεωρητικής πραγματείας. Στον περίφημο ορισμό του, τα πέντε ειδοποιά χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού παρατίθενται χωρίς ιεράρχηση και χωρίς εσωτερική δόμηση. Επιπλέον, στο έργο του μεταφέρονται λάθη και απολυτοποιήσεις από τα έργα του Χίλφερντινγκ για το χρηματιστικό κεφάλαιο και του Χόμπσον για τον ιμπεριαλισμό, στα οποία σε μεγάλο βαθμό στηρίχθηκε (αναγωγή του ειδικού ρόλου που είχε το γερμανικό χρηματιστικό κεφάλαιο σε οικουμενικό χαρακτηριστικό του ιμπεριαλισμού, υπερεκτίμηση του ειδικού βάρους των εξαγωγών κεφαλαίου στις περιφέρειες, άστοχες γενικεύσεις περί παρασιτισμού, καπιταλισμού που πεθαίνει, ραντιέρικων εθνών και εργατικής αριστοκρατίας).

Το σωρευτικό αποτέλεσμα είναι ένας διχασμός της μαρξιστικής σκέψης που σε μεγάλο βαθμό συντηρείται μέχρι σήμερα. Από τη μια πλευρά, η μαρξιστική κριτική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι κατά βάση μια θεωρία του χρόνου, αφού ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος παραγωγής είναι το θεμέλιο της παραγωγής αξίας και υπεραξίας. Από την άλλη, οι μαρξιστικές και νεομαρξιστικές αναλύσεις του ιμπεριαλισμού είναι κατά βάση θεωρίες επέκτασης του κεφαλαίου και σύγκρουσης των κεφαλαιοκρατικών κρατών στο χώρο. Παρά τις αλληπάλληλες κατά καιρούς προσπάθειες άρθρωσης αυτών των δύο αναλύσεων, ο επαναστατικός μαρξισμός περιμένει ακόμη την ολοκλήρωση της δικής του μεγάλης χωροχρονικής σύνθεσης, κάτι ανάλογο με εκείνη που πέτυχε ο Αϊνστάιν στη Φυσική.

Ουσιώδη βοήθεια για μια τέτοια σύνθεση θα μπορούσε να προσφέρει, ενδεχομένως, η ανάλυση του Μαρξ για τις καπιταλιστικές κρίσεις και την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, όπως και η ιδέα των γενικών κρίσεων υπερσυσώρευσης, που αναπτύσσει ο Χένρικ Γκρόσμαν στο βιβλίο του «Ο νόμος της συσσώρευσης και η κατάρρευση του καπιταλισμού». Υπό αυτό το πρίσμα, η κυριαρχία των μονοπωλίων και ο ιμπεριαλισμός αναπτύσσονται από την ίδια ρίζα, τη διεθνή κρίση υπερσυσώρευσης του κεφαλαίου, ως αντιδράσεις σε αυτή την κρίση- μια «θρόμβωση» του συστήματος που δεν μπορεί να ξεπεραστεί παρά μόνο προσωρινά μέσα από μεγάλης κλίμακας οικονομικές και πολεμικές καταστροφές. Ωστόσο, τα δύο φαινόμενα διαπλέκονται, αλλά δεν ταυτίζονται. Κάθε ιμπεριαλισμός είναι στην οικονομική του ουσία, όπως έλεγε ο Λένιν, μονοπωλιακός καπιταλισμός, αλλά κάθε μονοπωλιακός καπιταλισμός δεν είναι ιμπεριαλισμός. Κάτι τέτοιο θα

υποβάθμιζε τη σχετική αυτονομία του Πολιτικού και θα ξέπεφτε στον οικονομισμό, οδηγώντας σε παράλογα συμπεράσματα, όπως να θεωρούνται ιμπεριαλιστικές χώρες σαν την Κύπρο ή την Ιρλανδία απλά και μόνο επειδή έχουν μονοπωλιακό καπιταλισμό.

Τη δεκαετία του 2000, υπό την επίδραση του πολέμου στο Ιράκ, είδαν το φώς καινούργιες μαρξιστικές επεξεργασίες για τον ιμπεριαλισμό. Δύο από τις πιο γόνιμες ήταν εκείνη του Ντέιβιντ Χάρβει στο βιβλίο του «Ο νέος ιμπεριαλισμός» και εκείνη του Άλεξ Καλίνικος στο «Ιμπεριαλισμός και Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία». Και οι δύο έχουν ως διακηρυγμένο στόχο να παντρέψουν τις δύο «λογικές του κεφαλαίου», όπως τις λένε οι συγγραφείς: την οικονομική, δηλαδή τη μεγιστοποίηση της εκμετάλλευσης της εργασίας και τη γεωπολιτική, δηλαδή την επέκτασή του στο χώρο, σε βάρος των άλλων εθνικών κεφαλαίων. Για τους δύο μαρξιστές, που προέρχονται από διαφορετικές πολιτικές παραδόσεις, αλλά συγκλίνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό, ιμπεριαλισμός είναι η σύνθεση αυτών των δύο επιθετικών λογικών. Μπορεί να πει κανείς ότι η προσπάθεια αυτή βρίσκεται ακόμη στην αρχή της, καθώς τόσο ο Χάρβει όσο και ο Καλίνικος περισσότερο περιγράφουν παρά δομούν μια συνεκτική θεωρία και ότι οι «δύο λογικές» τους τις πιο πολλές φορές απλά προστίθενται συμπτωματικά, η μια δίπλα στην άλλη, χωρίς να αρθρώνονται με αιτιακές σχέσεις. Έστω κι έτσι, πρόκειται για ένα πιο προνομιακό σημείο θέασης του σύγχρονου κόσμου.

Ακολουθώντας αυτή τη γραμμή σκέψης, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις διακριτές φάσεις του ιμπεριαλιστικού φαινομένου:

- Τον κλασικό ιμπεριαλισμό, από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, που σφραγίζεται από τη λυσσαλέα σύγκρουση μεταξύ ιμπεριαλιστικών συμμαχιών, τις σοσιαλιστικές επαναστάσεις και την αφύπνιση των λαών των αποικιών.

- Τον ιμπεριαλισμό της εποχής του διπολισμού 1945-1991, όπου η ιμπεριαλιστική Τριάδα ΗΠΑ- Δυτικής Ευρώπης- Ιαπωνίας συμμαχεί υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ εναντίον της ΕΣΣΔ και των συμμάχων της, ενώ εξαναγκάζεται σε σοβαρές κοινωνικές υποχωρήσεις στην εργατική τάξη.

- Τον ολοκληρωτικό καπιταλισμό μετά το 1991, που κυριαρχεί πρακτικά σε όλο τον κόσμο, επιταχύνοντας τη λυσσαλέα αντεπίθεση στον κόσμο της εργασίας που έχει ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1980, ως απάντηση στη δομική κρίση υπερσυσσώρευσης της δεκαετίας του 1970. Η Αμερική είναι η μόνη παγκόσμια υπερδύναμη, αλλά η ηγεμονία της

γίνεται ολοένα και περισσότερο ασταθής, καθώς έχει να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό νέων αναδυόμενων δυνάμεων, με πρώτη την Κίνα.

Από τις αρχές του αιώνα που διανύουμε το διεθνές σύστημα της PAX AMERICANA έχει μπει σε τροχιά επιταχυνόμενης αποσταθεροποίησης, ιδιαίτερα μετά το *annus horribilis* της παγκοσμιοποίησης, το 2016 του Τραμπ και του Brexit. Μάλιστα, η ηγεμονική δύναμη του διεθνούς συστήματος, η Αμερική, μοιάζει να έχει βαλθεί να αποδομήσει τη διεθνή τάξη που η ίδια, σε μεγάλο βαθμό, είχε επιβάλει τις προηγούμενες δεκαετίες. Πώς να εξηγήσουμε αυτή την αλλόκοτη εξέλιξη; Υπάρχουν βέβαια οι ερμηνείες του συρμού που αποδίδουν την κακοδαιμονία στον «παράφρονα» Τραμπ ή και οι θεωρίες συνωμοσίας περί σατανικής χειραγώγησης της Δύσης από τις ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών, που κατάφεραν να φέρουν στο Λευκό Οίκο ένα δικό τους ανδρείκελο. Φυσικά πρόκειται για αστειότητες.

Δύο παράγοντες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην παθολογία του διεθνούς συστήματος επί των ημερών μας. Η κρίση του 2008, η μεγαλύτερη μετά τη Μεγάλη Ύφεση του 1929-33 και η σταδιακή υπονόμευση της αμερικανικής ηγεμονίας. Όπως συμβαίνει πάντα στις μεγάλης κλίμακας, διεθνείς οικονομικές κρίσεις, ο κλονισμός του 2008 ενίσχυσε τον ανταγωνισμό μεταξύ των ιμπεριαλιστικών κέντρων και τους εθνικισμούς σε διεθνή κλίμακα. Ταυτόχρονα, παρότι η Αμερική παραμένει η μόνη παγκόσμια υπερδύναμη, η ιμπεριαλιστική της υπερεπέκταση πέρα από τις οικονομικές της δυνατότητες και η σχετική υποχώρησή της αφήνουν κενά, που παρακινούν άλλες, αναδυόμενες δυνάμεις να τα καλύψουν. Αποτέλεσμα είναι να θυμίζει από ορισμένες απόψεις η εποχή μας τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20ού αιώνα, που σφραγίστηκε από τον ανταγωνισμό μεταξύ μεγάλων δυνάμεων.

Προσπαθώντας να αντιστρέψει ή έστω να καθυστερήσει τις δυσμενείς εξελίξεις, η Αμερική ωθείται να ποντάρει στα δύο ισχυρότερα χαρτιά της, το στρατό της και το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα όπου κυριαρχεί, δηλαδή στις δύο πιο φονικές μηχανές που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα. Το γεγονός αυτό καθιστά τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό την πιο επικίνδυνη, αντιδραστική δύναμη που στέκεται απέναντι στους λαούς όλου του κόσμου. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια συγχωροχάρτι για

τους αντίπαλους ιμπεριαλισμούς. Η πικρή αλήθεια είναι ότι στο σημερινό κόσμο δεν υπάρχουν υπολογίσιμες δυνάμεις που, έστω κι αν δεν είναι σοσιαλιστικές, θα μπορούσαν να στηρίξουν ριζοσπαστικά κοινωνικά εγχειρήματα των λαών, όπως σε ένα βαθμό συνέβαινε με τη Σοβιετική Ένωση και τη Λαϊκή Κίνα. Ωστόσο οι οξυνόμενες ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις μεταξύ των παραδοσιακών κέντρων και των αναδύμενων δυνάμεων ανοίγουν ρήγματα, τα οποία θα μπορούσαν να προσφέρουν χώρο ελιγμών και πολιτικό χρόνο σε αντικαπιταλιστικά εγχειρήματα.

Το μείζον στρατηγικό ερώτημα είναι αν αυτή η αλλόκοτη «Διεθνής των εθνικισμών» τύπου Τραμπ, Πούτιν, Σι, Μόντι, Όρμπαν και πάει λέγοντας είναι έτοιμη να σημάνει την πένθιμη καμπάνα της παγκοσμιοποίησης. Θεωρώ ότι μια τέτοια εξέλιξη δεν είναι θεωρητικά αδύνατη, αλλά παραμένει για την ώρα πολιτικά απίθανη. Η διεθνοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας έχει ξεπεράσει κατά πολύ το επίπεδο του διεθνούς εμπορίου ή έστω των πολυεθνικών εταιρειών. Έχει αποκτήσει πολύ βαθύτερες διαστάσεις, με την ανάδυση όχι μόνο της πρώτης στην ιστορία παγκόσμιας παραγωγικής δύναμης όπως είναι το Ίντερνετ, αλλά και τη διαμόρφωση διεθνών αλυσίδων παραγωγής αξίας και υπεραξίας, που εμπλέκουν ολόκληρη σειρά χωρών. Επομένως, ένας γενικευμένος εμπορικός πόλεμος, ειδικά ανάμεσα στην Αμερική και την Κίνα, θα είχε τεράστιο κόστος και για τα δύο μέρη. Επί του παρόντος, η πολιτική Τραμπ δείχνει περισσότερο διάθεση επαναδιαπραγμάτευσης για μια καλύτερη θέση της Αμερικής μέσα στο σύστημα της διεθνοποιημένης οικονομίας, παρά για διάρρηξη αυτού του συστήματος. Τηρουμένων των αναλογιών, όπως έκανε ο Ρόναλντ Ρίγκαν, επιβάλλοντας σοβαρές υποχωρήσεις στους τότε βασικούς οικονομικούς ανταγωνιστές των ΗΠΑ, την Ιαπωνία και τη Δυτική Ευρώπη.

Μια τελευταία παρατήρηση για την αναζωπύρωση των εθνικισμών. Στο νέο ιμπεριαλισμό του 21^{ου} αιώνα δεν υπάρχουν αλυτρωτικά εθνικά κινήματα με προοδευτικό περιεχόμενο, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων εκκρεμών ζητημάτων προηγούμενων εποχών, όπως το Παλαιστινιακό, το Κουρδικό και το Ιρλανδικό, που κι αυτά δεν ζουν τις καλύτερες εποχές τους. Οι καπιταλιστικές σχέσεις κυριαρχούν πλέον και στις

περιφέρειες του διεθνούς συστήματος, όπου οι εθνικές ολιγαρχίες διαπλέκονται με τα μεγάλα ιμπεριαλιστικά κέντρα. Ειδικά στην Ευρώπη, τα εθνικιστικά ρεύματα δεν αμφισβητούν ούτε τον καπιταλισμό, ούτε καν τον νεοφιλελευθερισμό, αντίθετα εκτρέπουν τον οργή των λαϊκών μαζών για το ευρωϊερατείο και τη διά βίου λιτότητα στην ξενοφοβία και το ρατσισμό. Το όντως υπαρκτό και τεράστιο εθνικό ζήτημα στην εποχή μας για τους λαούς όλου του κόσμου και ιδίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η κατάκτηση της λαϊκής κυριαρχίας σε ρήξη με το διεθνές κεφάλαιο, ιδιαίτερα το χρηματοπιστωτικό και τους ιμπεριαλιστικούς μηχανισμούς που το υπηρετούν. Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να υπάρξει στις μέρες μας εθνικός αγώνας που να μην είναι αντιιμπεριαλιστικός αγώνας και δεν μπορεί να υπάρξει συνεπής αντιιμπεριαλιστικός αγώνας αν δεν έχει ορίζοντα την αντικαπιταλιστική ανατροπή και τη σοσιαλιστική αλλαγή, σε εθνική και διεθνή κλίμακα.